

УДК 284(477.2)“1920”

Ю. В. Новак-Голубєва

МОЛОКАНИ НА ЖИТОМИРЩИНІ У 1920–х рр.: ХАРАКТЕРИСТИКА В МЕЖАХ ВОЛИНСЬКОГО ОКРУГУ

У статті простежено релігійну діяльність молокан на теренах Волинського округу впродовж 1920-х рр. На основі архівних документів автором виявлені основні осередки молоканства у цьому регіоні, з'ясовані особливості віровчення цієї релігійної течії, її відносини з органами влади в умовах більшовицького режиму, визначені основні причини зростання кількості їхніх громад. Так, у науковій розвідці використано дві судові справи щодо діяльності молокан, з яких довідуємося про специфіку діяльності громад молокан в межах Волинського округу. У статті також простежено антирелігійну політику влади щодо молоканства, висвітлені методи боротьби з молоканами.

Ключові слова: молокани, “червонодраконщики”, Житомирщина, Волинський округ, сектантство.

У статті здійснили наукову розвідку щодо діяльності молокан у Волинському окрузі у 1920-х рр. Фактологічну основу дослідження молокан складають джерела з фондів Державного архіву Житомирської області (ДАЖО). Стаття базується на аналізі архівних матеріалів Волинського окружного комітету.

Державно-церковні відносини в Україні періоду 1920-х рр. відображені у наукових працях О. Ігнатуші, С. Жилюка, А. Киридон, В. Пашенка та ін. Побіжно ці вчені у своїх працях висвітлювали питання сектантства.

Про діяльність молокан, зокрема їхню обрядово-культуову практику, дізнаємося з праць О. Клібанова “Із світу релігійного сектантства”, “Історія релігійного сектантства в Росії”, “Сектантство в минулому і сьогодні”. Репресивну політику щодо сектантства, зокрема й молокан в Україні, висвітлював дослідник В. Ченцов. Деяку увагу їм приділяли такі православні богослови XIX – початку XX ст., як Т. Буткевич, М. Кутєпов, С. Маргаритова, О. Новицький та П. Оболенський. Проте, у їх дослідженнях ця течія представлена лише у викривальній площині, оскільки вона трактувалася як потенційна загроза православ'ю.

У сучасній Україні секти православного походження досліджує Л. Шугаєва. Значну увагу вона приділяє питанням виникнення сектантства православного походження, у тому числі і молоканства, зокрема описує їх обрядово-культуову практику, розглядає діяльність сект у всеукраїнському контексті. Так, у монографії “Православне сектантство в Україні: особливості трансформації” (2007 р.) вона стверджує, що є дві причини незначної кількості досліджень сектантських течій православної ґенези. Перша з них полягає в тому, що більшість зарубіжних і вітчизняних дослідників розглядала молоканство в контексті релігійної практики духоборів. Інша ж – у тому, “що молоканство своїм віровченням і практикою не викликало таких протестів з боку уряду і офіційної Православної церкви, як духоборство” [10, с. 134]. Наукова розвідка, присвячена аналізу діяльності молокан на теренах Волинського округу впродовж 1920-х рр., дозволяє простежити відносини молокан та радянської влади у ньому. Вони характеризувалися нетерпимістю, безкомпромісністю та гострим протистоянням.

Для Волинського округу упродовж 1920 – 1930-их рр. притаманною була релігійне розмаїття. Тут були поширені різні секти, зокрема й православного походження: молокани, мальованці, хлисти. Слід зауважити, що тоді в цьому окрузі діяли й невеликі за чисельністю релігійні громади, яких офіційні органи не відносили до жодного вищезгаданого напрямку. Зазначимо, що обставини виникнення, поширення, специфіка культурно-обрядової практики та соціально-демографічні показники громад молокан у цьому доволі специфічному в релігійному відношенні регіоні практично недосліджена. Відтак, 1920-і рр. є своєрідною “білою лакуною” в дослідженні історії течії молокан в Україні.

Якщо розглянути соціально-економічне тло цього регіону, то акцентуємо, що передумовою розповсюдження ідей молоканства були політичні події в країні. 1921 – 1922 рр. в Україні був голод, але у Волинському регіоні він відчувався не так гостро, як у інших. Водночас на їхні потреби упродовж цих двох років комісією губвиконкому з допомоги голодуючим (Губпомгол) у місцевого населення були зібрані кошти та майно. Так, у березні 1922 р. комсомолом Волині було зібрано та відправлено на Поволжжя 1600 пудів хліба [11, с. 13]. Діючи влада використала голод як один із приводів вилучення майна, землі як у селян, так і з церков, монастирів. Священників, які відмовлялися віддавати чи приховували церковне майно та коштовності, арештовували та засуджували. Отже, однією причиною відчутного поширення молоканства було невдоволення життям різних верств населення, насамперед селян-незаможників. У звітах та доповідних записках про політичне становище у Волинському окрузі за 1925 р. постійно зустрічаються повідомлення про те, що селяни не можуть сплатити сільськогосподарський податок, а у разі його вимушеної сплати лишаються у стані зубожіння. Це було зафіксовано у Баранівському, Новоград-Волинському, Троянівському, Черняхівському та Пулинському районах. Це дає підстави для твердження, що в останніх двох із них якраз і поширилося молоканство. Тобто одним із виразів невдоволення селян своїм соціально-економічним становищем знайшло саме в релігійній сфері. Низка архівних матеріалів засвідчує, що незадоволення нарікання селян на владу тоді розглядалися як антирадянські контрреволюційні дії.

У перші десятиліття XX ст. поширення та діяльність молокан в цьому окрузі обмежувалася кількома районами: Пулинським (с. Кручинець, с. Новопіль), Черняхівським (с. Мокренщина, с. Слатар, с. Черніхів), Потіївським та Володарським. Як приклад цього розглянемо доповідну записку секретаря Потіївського партійного комітету Шерстова. З неї, зокрема, дізнаємося про особливості поширення молокан у цьому

районі. У ньому, згідно відомостей відділу культів райвиконкому, нараховувалося 68 осіб молокан. Їх громади діяли в таких населених пунктах: Добрині, Гуто-Потіївці, Детинці, Дерманці та Буділовці. Окрім них, у районі послідовники цього релігійного вчення були й в інших населених пунктах, але вони були малочисельними – по дві-три особи.

На початку 20-х рр. ХХ ст. радянські функціонери мало знали про цю течію. Так, у доповідній записці завідувача Волинським губернським відділом управління Броневого за червень 1923 р. зазначалося, що секти євангелістів та молокан “почали стрімко зростати”, зокрема це було характерно для Баранівського та Черняхівського районів. Проте, у цій записці не вказувалась чисельність сектантських громад. Але вже через два місяці у політдоповіді Березіна – секретаря Волинського губкому КП(б)У в ЦК КП(б)У – містилася інформація щодо їхньої кількості. Він твердив, що в губернії нараховуються 30 000 тис. сектантів, найбільшою із них була “секта хлістів-молокан” чисельністю до 3 000 тис. осіб [6, арк. 16]. Зокрема, про це пише С. Жилюк у своїй книзі “Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20-30-х рр. ХХ ст. Архівні документи та матеріали”. У ній автор зазначив, що секта хлістів-молокан складалась з 3 тис. послідовників та мала значний вплив на місцеве населення [12, с. 15].

Вочевидь підґрунтям для поширення молоканства виступили й соціальні чинники. Так, у науково-документальній книзі “Реабілітовані історією” зазначено, що в офіційних документах 1918 – 1923 рр. у Волинській губернії відбувалися “заколоти куркулів і діяли різні банди”. Постійні реквізиції хліба й іншого продовольства, примусове вилучення землі та майна призводили до масових виступів селян [11, с. 12]. Громади молокан у більшості склалися із заможних селян, які в цей час були позбавлені виборчих прав. Але беззаперечним є й той факт, що ідеї молокан швидко поширювалися також серед збіднілих селян. Так, у політдоповідях за 1923 р. Березін – секретар Губкому Волині – вказує на те, що сектантство головним чином охоплює “кулацьку та середняцьку” частину села. Вже пізніше, у протоколі Антирелігійної комісії при Агітаційно-пропагандистському відділі (АПВ) Волинського окружного партійного комітету (ОПК) КП(б)У від 18 січня 1928 р., одне з питань якого стосувалося стану релігійного руху в окрузі, вказувалося на поширення сектантства серед бідних селян. Зокрема, на цьому засіданні було вирішено, що для того, щоб “сектантські групи” не поширювалися та не мали впливу на місцеве населення, слід надавати кредити сільській бідності [5, арк.1]. Отже, якщо на початку 1920-х рр. молоканство було поширене переважно в середовищі більш-менш забезпеченого сільського населення, то в другій його половині, а також на початку 1930-х рр. воно поширилося на його збіднілі маси.

Однією з характерних рис культово-обрядової практики молокан на теренах регіону впродовж 1920-х рр. було їх ставлення до статусу очільника громади. Якщо в той час у Запорізькому окрузі, за дослідженнями Є.О. Голощапової, у християн-баптистів, громади яких формувалися на підґрунті молоканства, менонітства та штундизму, постать проповідника була провідною в діяльності громади, то у молокан, зокрема в сільській місцевості, помічаємо інше [8, с. 170]. В їхніх осередках зазвичай не приділяли особливого значення статусу очільника громади. Так, один із молокан Пулинського району з цього приводу висловився наступним чином: “Ми всі рівні і старший у нас Бог”. На цьому наголошує й дослідниця сектантства Л. Шугаєва. Вона зазначає, що у молокан не було священнослужителів. Архівні джерела Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) теж засвідчують, що молокани самі наголошували, що “всі люди народжуються рівними”.

Наголошуємо, що тогочасні радянські функціонери вважали молокан “антирадянським елементом”, оскільки їхня релігійна діяльність дійсно мала таке яскраво виражене спрямування. Так, згідно доповідної записки секретаря Потіївського районного партійного комітету Шерстова за 1927 р. до Волинського окружного відділу ДПУ, молокани “провели активну роботу проти культурних та політичних заходів партії й радвлади по селах, зокрема проти сільськогосподарського податку, землеустрою та ін.” [2, арк.25]. У ньому також акцентувалося, що по всіх районах Волинського округу, де поширювалося молоканство, члени їхніх громад відмовлялися платити сільськогосподарський податок, страховки. Більше того, вони не виконували жодних директив радянських органів. Усе це вони мотивували тим, що радянська влада – то є “влада Червоного Дракона”, а тому допомагати їй – грішно. Так, очільник громади молокан в Потіївському районі в одній зі своїх проповідей наголошував: “У священних книгах написано: що податки не виплачувати і радвлади не визнавати”. За уявленнями молокан, незабаром мав настати страшний суд, який “покарає червоних драконів”. У той час, молокани неодноразово наголошували про те, що вони мають намір виїхати з країни “червоних драконів”, оскільки всі люди в ній загинуть [2, арк.25].

Молокани активно поширювали інформацію, що В. Ленін є головним “Червоним Драконом”, а в 1930 р. у нього “має вирости хвіст”. Після чого, на їхнє переконання, радянській влади повинен настати кінець. Твердження про СРСР як “Червоного Дракона” активно поширювалося під час перепису населення 1927 р. Саме тоді більшість молокан категорично відмовлялася давати про себе будь-які відомості, мотивуючи це тим, що цей перепис є “клеймом червоних драконів”. Для них абсолютно неприпустимим було добровільно погоджуватися на цей перепис. Водночас вони спиралися на авторитет Святого Письма, де, за їхніми твердженнями, було сказано про те, що настане такий час, коли влада “прийде в руки нечистих” і буде перепис “людності”. Варто зазначити, що перепис населення, в тому числі й молокан, тоді все ж був здійснений. Тих, хто відмовлявся давати відомості про себе, записували на підставі відповідної інформації, зазвичай отриманої від їхніх сусідів. Тих молокан, які все ж категорично відмовлялися від перепису, штрафували. Для прикладу наведемо декілька таких випадків, які мали місце в Потіївському районі. Так, у с. Горбулів молокани – Трофімчук Одарка, Наконечний Спірідон, Наконечний Гнат, Іщенко Яков, Наконечний Серафим – відмовилися надавати уповноваженим із перепису будь-яку інформацію про себе. Так само вчинили й троє молокан у с. Кльон, дев'ять у с. Добрині та семеро у с. Нова Будда. Зазвичай від перепису

відмовлялися не всі члени родин, а голова, старійшина сімейства, котрий відповідав за всю родину [2, арк. 26 – 27].

Ще одним виявом негативного, навіть протестного ставлення молокан до радянської влади, були вибори, у яких вони теж зазвичай не брали участі. Молокани категорично відмовилися від виборчих карток, ігнорували участь у виборах. Свою поведінку вони пояснювали так: “Не можна обірати ту владу, яка не визнає Бога” [1, с. 7 – 8]. Окрім цього, молокани поширювали своє різко негативне ставлення до радянської влади серед іновірного населення та підбурювали його не брати участі у виборах. Про це дізнаємося з доповідних записок, що надійшли з Добренської сільради, Детинецької, Дерманської сільських рад.

Ще одним напрямом бойкоту радянської влади з боку молокан були їхні виступи проти військового обліку. Вони не лише відмовлялися від нього, але й закликали інших до таких дій. Так, молоканин Колесник Адам із с. Свиди Потіївського району у райвиконкомі заявляв що “радвлада – це червоні дракони і він не буде їм підкорятися”. Зрештою, активних противників чинної влади притягували до судової відповідальності за 81 арт. Карного Кодексу. У цьому сенсі варта уваги й наступна деталь: більшість із молокан під час допитів під час з’ясування обставин їх антирадянської поведінки категорично відмовлялися називати свої прізвища та інші точні відомості про себе. Зрештою це нерідко призводило до того, що лише ускладнювало процес їхнього обвинувачення.

Складним питанням для відповідних органів влади була несплата молоканами сільськогосподарського податку, а також страхування їхнього майна. Розпочинаючи з третього терміну внесення цього податку, молокани відмовились платити як сільськогосподарський податок, так і страховку. Від майна, яке в них “описувалося”, тобто ревізувалося, за ці несплати, вони відмовлялися. Пояснювали вони це тим, що “мусять все терпіти, бо тепер такий час настав, але це буде недовго” [1, с. 7 – 8]. Упродовж 1928 – 1929 рр. у документах окружного партійного комітету часто зустрічаються відомості про несплату сільськогосподарського податку, а також невиконання молоканами директив сільських рад тощо. Зазначимо, що в порівнянні з іншими релігійними громадами цього округу, молокани були чи не найбільш упертими.

Молокани відмовлялися й від обійняття будь-яких посад у сільських радах. Так, відомо що, молоканин Сульженко Семен із с. Добриня Потіївського району відмовився від обов’язків виконавця сільської ради. За цей вчинок він сплатив штраф у 610 карбованців, оскільки це передбачалося пунктом 13 обов’язкової постанови окружного виконавчого комітету (окрвиконкому) Ч-7 за 1925 р.

У кінці 1920-х рр. у Волинському окрузі були випадки, коли молокани полемізуючи з православними священиками щодо свого різко негативного ставлення до радянської влади, у своїх обґрунтуваннях спиралися на Святе Письмо. Зокрема, такий випадок було зафіксовано 10 квітня 1927 року в с. Нова-Буда Потіївського району. Тоді у помешканні Івана Гриценка група молокан дискутувала з цих питань із місцевим священиком. Молокани твердили на відміну від інших: вони не будуть покарані Богом. Також вони “не визнають радянську владу і ніколи не будуть її визнавати, бо це червоні дракони і з ними потрібно вести боротьбу”. Члени цього молоканського осередку заявляли, що їх “послідовників уже три мільйони і коли ще збільшиться, то вони вестимуть боротьбу з владою Червоного Дракона”, тобто радянською владою [1, арк. 7].

Представники влади вважали, що сектанти лише прикривали свою антирадянську діяльність релігійністю, проводили “шкідливу” політичну діяльність. Тому оминати діяльність молокан вони не могли. Найактивніших сектантів, які не сплачували сільськогосподарського податку, притягували до суду. Зокрема, в інформаційних записках окружного комітету партії зафіксовані такі випадки, які були в Черняхіві та Пуліні.

Найбільш відомою судовим розслідуванням, яке стосувалася діяльності молокан не лише в окрузі, але в загальноукраїнському масштабі, безумовно можна вважати справу керівника громади молокан, котрий у документах іменується “дідом Корнієм”. Так, 1927 р. виїзна сесія окружного суду проводила засідання по його справі. Під час нього були оприлюднені факти вбивства двома молоканами своїх неповнолітніх дітей. Ці жорстокі вчинки батьки мотивували наступним чином: “Щоб діти не були червонодраконщиками”, тобто в майбутньому не стали піонерами та комсомольцями. Згідно постанови цього судового засідання, кілька найактивніших сектантів, в тому числі діда Корнія та Харитона Мелешко, було вислано до Соловків. Після цього випадку вбивства молоканами своїх дітей, хоча тут важливо наголосити, що подібного не було зафіксовано в їхніх громадах, цей осередок молокан в Черняхіві впродовж кількох років чисельно не зростав. Факт вбивства батьками-молоканами відповідними радянськими функціонерами був використаний для дискредитації цієї релігійної течії. Зазначимо, що під час судового засідання по цій справі в Черняхіві були присутніми кілька тисяч селян. Зрозуміло, що їх обурило вердикт суду, і вони вимагали суворішого покарання цим батькам, ніж висилка за межі округу.

Цей випадок вбивств двома молоканами дітей також описаний професором С. Жилюком [12, с. 15]. В. Бернацький у своєму дослідженні теж звертає увагу на цей випадок. Проте він так і не ідентифікував цю релігійну течію. Саме тому він її послідовників помилково назвав не молоканами, а хлистами-молоканами, корнійвцями-хлистами, хлистами тощо. На наше переконання, яке спирається на матеріали ДАЖО, це були саме представники молокан [7].

Ще однією відомою судовою справою, яка стосувалася тогочасної діяльності молокан у Волинському окрузі, була подія, яка мала місце у с. Кручинець Пулинського р-ну. Оскільки осередки молокан тоді були зосереджені переважно в сільській місцевості, то, відповідно, їх послідовники не мали молитовних приміщень. Саме тому збиралися у своїх оселях чи в прибудовах до них. Так, у цьому селі місцеві молокани та їхні “брати по вірі”, тобто одновірці, з найближчих населених пунктів таємно збиралася у клуні однієї і “сестер”, яку вони називали “молільнею”. Це приміщення було відповідним чином облаштоване: вбране килимами, обвішане іконами та хрестами. Окрім цього у ній зберігалися чотири вози з начинням, які були розмальовані. На одному з них лежав дубовий хрест, а на іншому – огорожа для хреста. Ще на одному з них

були матеріали для криниці. З'ясувалося, під час слідства, "все це було заготовлене і лежало до того часу, коли відбудеться повалення радянської влади". Після цього молокани планували виїхати в "Іоасафатову долину", поставити там хреста, викопати криницю на честь "повалення влади червоних драконів".

Матеріали архіву засвідчують, що вже 19 липня 1929 р. кілька міліціонерів разом із уповноваженим Державно-політичне управління (ДПУ) та Окружного карного розшуку (ОКР) приїхали до місця зібрання молокан із завданням ДПУ заарештувати та розігнати їх. Проте, члени цієї громади завчасно були повідомлені про приїзд представників влади "зробити трус клуні". Саме тому вони встигли зібрати членів цієї громади, яких нараховувалося триста осіб. Коли заарештували чотирьох із них, а це були активні її члени, молокани накинулися на прибулих представників влади із вигуками: "Грабітелі дракони", "жертва за жертву". Під час цієї сутички був убитий кінь міліціонера. Після цього міліціонери зробили кілька пострілів у повітря та повернулися у районний центр. Місцеве ДПУ зробило запит до ДПУ УРСР з приводу того, як слід діяти у таких випадках. Зрештою окружному ДПУ надійшла вказівка арештувати актив цього осередку молокан та ліквідувати все, що було в клуні, про яку вже йшлося. У протоколі №2 засідання антирелігійної комісії при Агітпропі ОКР зазначалося, що вона належить Мотрі Мелешко, а все, що у ній було, рекомендувалося передати для "Машино-тракторного товариства" [4, арк. 40 – 41].

Але цим не закінчилося. Окружний партійний комітет надіслав у це село двох своїх співробітників для того, щоб провести відповідну роз'яснювальну роботу серед населення. Після них у село були відряджені співробітники ДПУ та начальник міліції у супроводі окружного прокурора та групи міліціонерів. Ними було скликано засідання сільської ради, під час якого співробітниками ОКР було оприлюднено постанову про виселення молокан із села. Заслугує той факт, що самих молокан було запрошено на ці збори, проте жоден із них так не з'явився. Уповноважені особи, які прибули в село для "наведення порядку", а якщо точніше, – арешту бунтівників-молокан, вирішили провести з ними попередні перемовини. В них мали взяти участь представники цього релігійного осередку. На цю пропозицію молокани відповідали: "Ми всі рівні і старший у нас Бог. Самі не підемо у ваші руки, беріть кого вам потрібно". Зрештою міліція заарештувала 45 осіб, з яких було семеро жінок. Звертає на себе увагу те, що арештовані молокани й у цій ситуації виявили свою зухвалість: вони вдяглися святково, а також причепурилися у власного перукаря. У такому вигляді у супроводі міліції їх було відправлено до Житомира. Перед від'їздом вони вигукували з автомобілів: "Бачте, везуть нас, як баринів, в автомобілі, а вас – червоних драконів – будуть тягати, як собак, коли наші очолять владу". Звертає на себе увагу те, що серед арештованих був й один іноземець – "странствующий Василий" із Польщі. Слідство ДПУ в цій справі у характеристиці на нього відмітило, це людина освічена, високоінтелектуальна та "досить розвинена" [1, арк. 8].

Після цих випадків окружний партійний комітет відчутно посилив відповідну "роботу" у цих селах. Сюди були відряджені партійці, які спеціалізувалися на сектантстві. Вони, докладно вивчивши реальний стан справ у цій місцевості, рекомендували районному партійному комітету суттєво поліпшити "політично-виховну роботу" серед "бідняцьких та середняцьких мас". Сільській раді, КНС вони також рекомендували активніше вкривати "контрреволюційну роботу секти молокан". Документи вказаного архіву засвідчують, що до кінця поточного 1929 р. місцеві партійні органи неодноразово зверталися до вирішення питань, пов'язаних із діяльністю сектантських осередків в окрузі.

Отже, впродовж 1920-х рр. у Волинському окрузі України діяла значна кількість осередків різних релігійних течій. Однією з них була секта молокан. Саме в цей час, за умов безпрецедентного тиску радянських органів влади на населення (голод, репресії тощо), помітно зростає чисельність її осередків. Це було переважно сільське населення. Кількісне зростання осередків молокан стало своєрідною реакцією населення на ці утиски. Молокани не тільки з нехиттю, а навіть з цілковитим неприйняттям ставилися до радянської влади, називаючи її очільників "червоними драконами". Звідси, зрештою, їхнє тогочасне поширене найменування – "червонодракончики". Хоча достеменно не стверджуємо, що під назву "червонодракончики" підпадали лише молокани. Більш ймовірно, що червонодракончиками могли називати й інших сектантів – противників тодішньої влади.

Джерела та література

1. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. П-85, оп.1. 1929 г., спр. 609: Докладные записки, информации окружкома партии в ЦК КП(б)У о территориальных формированиях, мобилизации, деятельности религиозных сект и др. вопросам, арк. 10.
2. ДАЖО, ф. П-85, оп. 1. 1927 г., спр. 440: Переписка по вопросам антирелигиозной пропаганды, работе среди национальных меньшинств и по др. вопросам, арк. 44.
3. ДАЖО, ф. П-85, оп. 1. 1924 г., спр. 148: Циркуляры Волинского губкома, окружкома КП(б)У о распространении крестьянского займа, подписке на периодические издания, антирелигиозной пропаганде и др. вопросам, арк. 54.
4. ДАЖО, ф. П-85, оп. 3. 1929 г., спр. 4: Выписки из протоколов бюро окружкома КП(б)У и протоколы антирелигиозной комиссии при агитпропе ОКР, арк. 44.
5. ДАЖО, ф. П-85, оп. 1. 1928 г., спр. 557: Протоколы совещаний агитпропорганизаторов городских комячеек, руководителей школ и кружков антирелигиозных и др. комиссий, арк. 18.
6. ДАЖО, ф. П-2, оп. 31-1, спр. 56: Политдоклад секретаря Волинского губкома с 1 июля по 15 июля 1923 г., арк. 20.
7. Бернацкий В.Р. Сектантский дух на Волині-Житомирщині у 1920-х рр.: сфери впливу та проблеми ідентифікації [Текст] / В. Бернацкий // Актуальні проблеми вітчизняної та суспільної історії: Збірник наукових праць РДГУ. – 2012. – №23. – С.
8. Голощапова О.Є. Лідери громад евангельських християн-баптистів України 1920-х рр.: доля та епоха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/34/goloshchapova.pdf
9. Шугаєва Л. Молокани і духобори: суспільно-духовні витоки і порівняльний аналіз віровчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1675/25/>
10. Шугаєва Л.М. Православне сектантство в Україні: особливості трансформації: монографія. – Рівне, 2007. – 320 с.

11. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Житомирська область: У 7 кн. / Головна редколегія (голова П.Т. Тронько, заступники голови О.П. Реєнт, Ю.З. Данилюк та ін.); редколегія тому (голова І.М. Синявська, заступник голови Л.А. Копійченко та ін.). – Кн. 1. – Житомир, 2006. – 724 с.
12. Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20 – 30-х роках XX ст. : архівні документи та матеріали / Упор. С.І. Жилюк. – Рівне : Волинські обереги, 2003. – 152 с.

Novak-Golubieva Yu. V. Molokans in Zhytomyr region in 1920s: the characteristic within the Volyn district

The article describes the Molokans' religious activities on the territory of Volyn district during the 1920s. Based on the archival documents in this region there were explored by the author the main molokans centers. Also were elucidated the peculiarities of the religious movement of this faith, its relations with the authorities in terms of the Bilshovyk regime. There were identified the basic causes of the increasing number of their communities. Thus, in the scientific research were used two court cases regarding the activities of Molokans. From which we are finding out about the specifics of the Molokans communities within the Volyn district. The article also traced the anti-religious policy of authorities regarding Molokans. Were highlighted methods of combating Molokans.

Key words: Molokans, "Chervonodrakonschyky (Red Drakons)", Zhytomyr region, Volyn district, sectarianism.

Новак-Голубева Ю. В. Молокане на Житомирщині в 1920-х гг.: характеристика в пределах Волынского округа

В статье прослежена религиозная деятельность молокан на территориях Волынского округа в течение 1920-х гг. На основе архивных документов автором выявлены основные ячейки молоканства в этом регионе, выяснены особенности вероучения этого религиозного течения, его отношения с органами власти в условиях большевистского режима, определены основные причины роста количества их общин. При написании статьи использованы два судебных дела в отношении деятельности молокан, которые касаются специфики деятельности общин молокан в пределах Волынского округа. В статье также прослежена антирелигиозная политика власти относительно молоканства, освещены методы борьбы с молоканами.

Ключевые слова: молокане, "червонодраконщики", Житомирщина, Волынский округ, сектантство.